

XI.

Om Godsejernes Udøvelse af Patronatsretten 1670—81.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Da det Rygte almindelig gik, at Godsejerne ofte misbrugte deres Patronatsret til at aftvinge de Præster, der attraaede Kald, hvortil de havde Besættelsesretten, større eller mindre Pengesummer, lod Regjeringen 1681 anstille en Undersøgelse om, hvorledes det forholdt sig med de

¹⁾ I en anden Optegnelse staa Nr. 4 og 5 i den omvendte Orden.

²⁾ Rettere: Per Kals, som han kaldes i et Dok. af ²⁵/₁₀ 1459.

³⁾ Var ¹/₁₀ 1477 Præst i Snøde (Dok.); ¹/₃ 1495 omtales han som Præst i Stawense og Official paa Langeland (Dok.).

⁴⁾ Med dennes Haand er Præsterækken indtil hans egen Tid skreven; det følgende er senere tilføjet.

⁵⁾ I en anden Præsterække, optegnet af Præsten Baumeister, staar der: Dn. Nicolaus Hindtzholm, præpositus provincie, qui obiit die 27 Maj post Jubilate Anno 1613.

⁶⁾ I den ene af Præsterækkerne staar ved denne Præst Aarstallet 1653, hvilket da vel er en Fejlskrift

Præsters Kaldelse, der vare komne i Embede siden Kong Christian V's Tronbestigelse (1670). Resultaterne af denne Undersøgelse for Ribe Stifts Vedkommende ere tildels meddelte af Adjunkt Adler i Hist.-statist. Maanedstidende for Ribe Stift, S. 13. Det viste sig, at to Præster havde købt deres Kald af Baron Rüse til Rösensten. Erklæringerne fra Fyns Stift ere trykte hos Heiberg, Thomas Kingo, S. 117—19; det oplystes her, at flere Præster havde købt deres Kald af Baron Wedel til Wedelsborg. For Sjølands Stift har jeg ikke fundet nogen Erklæring; derimod haves i Gehejmearkivet de originale Erklæringer fra Aarhus, Viborg og Aalborg Stifter. De meddeles her tildels i Udtog, dog saaledes at intet af Betydning er forbigaaet¹⁾.

Aarhus Stift.

Efter Hs. Kgl. Maj.s allernaadigste og gudeligste Befaling haver jeg underskrevne Superintendent over Aarhus Stift udi tvende Provsters, nemlig Mag. Henrik Blickfeld, Sognepræst til Vor Frue Kirke i Aarhus, saavel som Mag. Jørgen Seidelin, Slotsprædikant til Skanderborg Slot etc. deres Nærværelse og Paahør, for mig kaldet alle de Præster, som siden højstbemeldte Hs. Kgl. Maj.s Regjeringsindtrædelse ere kaldede af nogen Proprietario, som til Præstekald havde nogen Jus patronatus, og enhver udaf dennem Eden først forelagt, som de med oprakte Fingre for os haver aflagt, deres Sandhed at være gestændige, som de for Gud, Hans Kgl. Maj. og deres egen Samvittighed ville ansvare, om ingen af dem har givet og betalt noget til Patronerne for samme Kalds Erlangelse. Samme Tid er dennem og alvorligen foreholdt ikke for noget Menneske at aabenbare, hvis i saa Maade med dem er vorden forhandlet, og haver da enhver under sin egen Haand skriftlig herom tilkjendegivet som efterfølger:

¹⁾ Om Undersøgelsen kan forøvrigt sammenlignes Helveg, Danmarks Kirkehist. efter Reform. 2den Udg. I, 496—97.

1. 1670 in Februario er jeg af Hs. Exc. Erik Rosenkrands til Rosenholm kaldet til Skjødstrup og Elsted Sogne, og bekræfter jeg ved højeste Saligheds Ed, at jeg aldrig har udgivet til Patronen, hans Frue, Børn eller nogen anden paa hans Vegne, Penge eller Penges Værd for samme Vokation.

Peder Zachariæsen Nagschof.

2. Det samme vidner Niels Olufssøn Raun, som i Febr. 1675 af samme Patron var kaldet til Sognepræst i Hornslet.

3. Ligeledes Augustinus Christensen Basballe, der i Juli 1681 af Erik Rosenkrands var kaldet til Krogsbæk og Mygind Sogne.

4. Ligeledes Jens Andersen Brasen, som i Marts 1671 af Hs. Exc. Grev Mogens Frijs var kaldet til Havrum Sogn.

5. Ligeledes M. S. Liungaae¹⁾, der i Novbr. 1673 af samme var kaldet til Præst i Lyngaa og Skød.

6. Ligeledes J. T. Blichfeld, der i Novbr. 1675 af Grevinde Anna Maria Offenberg (Grev Mogens Frijs's Enke) var kaldet til Vellev Menighed.

7. Ligeledes Jens Jenson Holstebro, der i Dcbr. 1676 af samme var kaldet Skyholme og Skovby Menighed.

8. Ligeledes Christen Jenson Høst, der i Okt. 1677 af samme var kaldet til Ørum og Værum Sogne.

9. Ligeledes P. T. Blichfeldt, som i Avg. 1677 af samme var kaldet til Ødum Menighed.

10. Ligeledes C. S. Wiburg, som i Sept. 1678 var kaldet af samme til Lavrbjerg og Lerbjerg.

11. Ligeledes Sev. Laurentii, der i Sept. 1679 var kaldet af samme til Røgen og Sporup.

12. Ligeledes Peder Rasmussen Ormsløff, der 1679 var kaldet af samme til Præst i Ormslev og Kolt.

13. Ligeledes Christen Madsen Sommer, der 4 Avg. 1679 var kaldet af samme til Sjelle, Skjerring og Laasby.

¹⁾ Hvor Navne og Kaldsdage ufuldstændigt ere angivne, findes de saaledes i den originale Optegnelse.

14. Ligeledes S. L. Rømmer, der 15 Marts 1681 af samme var kaldet til Haldum og Hadsten.
15. Ligeledes Anders Sejersen, der 6 April 1677 var kaldet af Grev Ditlev Rantzov til Dalbyndre, Raaby og Sødring.
16. Ligeledes Ch. Schønning, der 1676 var kaldet til Hundslund Menighed af Lavrs Brorson¹⁾ til Dybvad, og i Dcbr. 1677 af Admiral Jens Rodsten var kaldet til Odder og Tvenstrup.
17. Ligeledes Bertel Justesen Gylding, der 1675 af Hr. Jørgen Bielche var kaldet til Gylding Menighed.
18. Ligeledes Ude Pedersen Kolding, der i Dcbr. 1676 af Lavrids Brorson til Dybvad var kaldet til Gosmer og Halling.
19. Ligeledes Oluf Friis, der i Febr. 1678 af samme var kaldet til Hundslund.
20. Ligeledes J. Brorson, der i Avgust 1681 af samme var kaldet til Bjerager og Randlev Menigheder.
21. Ligeledes Jens Krabbe, der i Maj 1678 af Heinrich Müller til Dragsholm var kaldet til Katrup, Ørdslev og Tolstrup.
22. Ligeledes Anders Franzon, der 26 Sept. 1679 af Jakob Arenfeld til Jensgaard og Fru Anne Helvig Gyldenstjern til Abildgaard (som havde Fjerdedel af Jus patronatus) var kaldet til Raarup Sogn.
23. Ligeledes Christen Thæbring, som i Novbr. 1673 af s. Hr. Niels Rosenkrands og s. Mag. Lavrids Bording var kaldet til Marie Magdalene Sogn.
24. Ligeledes Rasmus Olufsen Aale, der ved Michaelis Tider 1670 af Hr. Generallieutenant Niels Rosenkrands var kaldet til Tørring og Aale Sogne.
25. Ligeledes Søren Jensen Bagge, som 5 Dcbr. 1670 af s. Erik Høeg til Bjørnholm var kaldet til Tistrup Sogn.
26. Ligeledes Lorents Buchholtz, der 26 Okt. 1679 af Grev Otto Rantzov var kaldet til Sjørlev Sogn.
27. Ligeledes Lavrids Jensøn Beder, der 2 Juli 1675 af

¹⁾ Se Kirkehist. Samlinger I, 305

Baron Vilhelm Gyldencron, Friherre til Vilhelmsborg, var kaldet til Beder Sogn.

28. Ligeledes Søren Eschesøn Hjortshøj, der 5 Avg. 1675 af s. Dr. Matthis Broberg til Sjælleskovgaard var kaldet »at være Præst til Lisbjerg Sogn efter hans Jus patronatus, og efter Hs. Kgl. Maj.s naadige Tilladelsesbrev, dateret Kbhvn. d. 28 April 1675, til Hasle og Skejby Sogne«.

29. Ligeledes Niels Nielsen Knab, der 27 Juli 1681 af Hs. Exc. Hr. Friderich v. Arensdorf var kaldet til Gjerlev Sogn.

30. Ligeledes Bendix Koop, der 30 Maj 1681 af samme var kaldet til Udbynedre Sogn.

31. Ligeledes Peder Nielsøn Krog, der 18 Marts 1681 af Sofie Amalie Grevinde til Samsø var kaldet til Sognepræst i Besser og Onsbjerg.

32. Ligeledes Mads Veyle, der 1681 af samme var kaldet til Tranebjerg.

33. Ligeledes Oluf Christensøn Clementinus, der 5 Avg. 1675 af Hs. Kgl. Maj.s Rigens Kansler, da Patron over Samsø, var kaldet til Kolby.

Alle disse forskrevne Personer have i vores Overværelse ved deres Ed været gestændig det, de her under deres Hænder skriftlig haver angivet, hvilket bekjender

Erich Grave Hinrik Blikfeld Jørgen Hansen Seidelin
S. A. Ecclesiastes Arhusinus P. R. arcis Schander-
ad Div. Virg. m. m. burgensis. M. propria.

Viborg Stift.

Som min allernaadigste Arvekonges og Herres Brev af Dato sidstafvigt d. 16 Juli er mig d. 21 ejusdem tilstillet . . . saa har jeg forskrevet alle vedkommende Præster, saa mange som i saa Maade kan findes udi dette Stift, som er tilsammen 7, idag her i Viborg at møde, tilligemed 2 Provster, som er M. Søren Sevel, Sognepræst til Domkirken og Provst i Nørlyng Herred, og Hr. Casten Skyt, Sognepræst til Tostrup og Roum Sogne, og Provst i Rinds Herred, og saa

enhver Eden forelæst og dennem samtlige derhos alvorlig tilholdt den bare Sandhed rundt ud at bekjende, og den samme deres Bekjendelse eller noget denne Sag vedkommende ikke siden for nogen, ihvo det og være kunde, mundtlig eller skriftlig, i nogen Maade at aabenbare etc., hvorpaa nu hver især strax sin corporlige Ed har aflagt, og saa der efter gjort den frivillige Bekjendelse, som nu under deres egen Haand her monne følge:

1. Bekjender jeg Niels Andersen, Sognepræst til Gjerding og Blenstrup Sogne i Høllum H., at der jeg 1669 blev kaldet til fornævnte Kald af Mag. Hans Zoega, som da havde Jus patronatus til fornævnte Kirker, har hverken jeg eller nogen paa mine Vegne udlovet eller udgivet noget til Mag. Hans Zoega eller nogen paa hans Vegne for forskrevne Kald. Dog ikke desmindre blev derefter noksom erfaret, hvad hans Intention har været, da han kaldede mig, eftersom forskrevne Mag. Hans Zoega henved to Aars Tid efter mit Kalds Indtrædelse for en Summa Penges Skyld, som jeg tilforn var ham skyldig, nødte mig til at transportere sig Gunderup Kirketiende, som Gjerding Sogne-Præster allernaadigst var perpetueret. Hvilken Tiende han til sin Dødsdag beholdt, og siden kom i hans Creditorers Hænder¹⁾. Hvorudover jeg lever i stor Armod og Elendighed. Hvilket jeg med egen Haand bekræfter.

Viborg d. 8 August 1681. Niels Andersøn²⁾. Eg. Haand.

¹⁾ M. Hans Zoega var Professor i Logik og Metafysik ved Kbhvns Universitet († 1673). Jfr. Worms Lex. II, 645—46.

²⁾ M. Niels Andersen havde omtrent indtil 1646 været Forstander for Herlufsholm (se Melchior, Hist. Efterr. om Herlufsholm, S. 112). Siden opholdt han sig i Kjøbenhavn, og forekommer oftere i Konsistoriets Akter (1653—55). 1657 indgav han et Andragende til Kongen om Tilgivelse for et Lejermaal, han i sin Tid havde begaaet. Først længe efter fik han imidlertid gunstigt Svar paa sit Andragende ved følgende Kongebrev:

M. Niels Andersen at maa stedis til Kald oc were fri for Skrifte.

F. 3. G. a. w., at eftersom hæderlig oc høylærd Mester Niels Andersen sig for nogle Aar siden schal hafue med Leyermaal forsee, underdanigst derfor begierendis, hand for aabenbare Schrifft

2. Bekjender jeg underskrevne Jens Jenson Mørch, Medtjener udi Ordet til Blenstrup og Gjerding S. i Hellum H., at Anno 1671 d. 18 Oktob., der Mr. Niels Andersen, Sognepræst til bemeldte Sogne, ved Hs. Kgl. Maj.s allernaadigste Tilladelse med Patronen til Blenstrup Kirke, Mag. Hans Zoega, hans Vilje og Samtykke kaldte mig til sin Medtjener udi Embedet, da har hverken jeg eller nogen paa mine Vegne enten givet eller skal give til bemeldte Patron eller Mag. Niels, ej heller til nogen anden paa deres Vegne, Penge eller Penges Værd for samme Kald, ej heller derfor til nogen mig haver obligeret, hvilket jeg med egen Haand bekræfter.

3. Povl Sørensen Kierulff, Sognepræst til Sønderholm og Frejle bekjender, at han intet har givet s. Admiral Christopher Lindenov for sin Kaldelse.

4. Det samme vidner Otte Jenson Farstrup, der af de velbyrdige Brockenhuser til Sebberkloster var kaldet til Sebber og Lundby Sogne.

at stande for samme sin forseelse maa were fri oc forskaanet, da hafue vj hannem, effterdi hand sig flittig i disse tiider til fellitz Defension imod fienden hafuer ladet finde, paa underdanigste anmodning naadigst bevilget oc tilladt, saa oc hermed bevilger oc tillader, at samme hans forseelse maa hannem denne gang were effterladt, saa at hand for aabenbare Schrifftemaal maa være fri oc forskaanet, saa oc at hand maa stædis til hemmelig skriffte, hvor oc naar hand det begierer. Forbydendis etc. Hafn. 20 Febr. 59.

Til Oplysning om M. Niels Andersen kan endnu anføres, at han i Sept. 1660 ansøgte om og fik kgl. Tilladelse til uforment at maatte lade sig høre og kalde til hvilket Kald i Danmark og Norge, der ledigt vorder, og at han 30 Avg. 1662 ansøgte Regjeringen om, at hans Regnskab for Bestyrelsen af Herlufsholm, som han havde fra- traadt for 17 Aar siden, maatte sluttet (Sjæl. Indlæg). Endelig indeholder Act. Consist. 1 Maj 1669 følgende Notits: »M. Niels Andersen var af Consistorio begjærende et Testimonium honorarium om hans Forhold her paa Akademiet, siden han fik sit Testimonium academicum, efterdi han nu vilde rejse over og betjene det Kald i Jylland, som han var kaldet til. Samtlige Professores lod sig det vel betalde, eftersom han sig hos os altid haver forholdet tjenst- agtig, godvillig og vel, saa at vi ej ar.det kunne end meddele hannem et godt Testimonium«.

5. Bekjender jeg Niels Nielsen Steenberg, Medtjener til Hornum Sogn i Hornum H., at da min Patron velb. nu sal. Klavs Krabbe til Torstelund kaldte mig til Medtjener til Hornum Sogn (Kaldsbrevet dat. 15 Jan. 1677), da solgte jeg min Patron, velbemeldte velb. Klavs Krabbe, min Anpart af en Hs. Kgl. Maj.s Anpart Korntiende, som mig arveligen efter min s. Fader tilfalden var, nemlig 13 Tdr. Hartkorn udi Væggerby Sogn i forskrevne Hornum Herred, for Penge 260 Rd., og da Kaldsbrevet blev mig leveret, afskrev jeg uden nogen foregaaende Betaling paa en Obligation paa forskrevne 260 Rd. udgiven, Penge at være betalt 200 Rd. De resterende 60 Rd. har jeg siden udi min store Trang transporteret til en af mine Kreditorer.

6. Lauridtz Ollufsen Alborig, Præst i Blære og Ejdrup, bekjender, at han uden Betaling d. 27 Juni 1679 er kaldet af velb. Jørgen Due til Halkjær.

7. Det samme vidner Hans Hanson Steenstrup, der af velb. Jørgen Skiell til Broholm var kaldet til Sognepræst i Vindum i Medelsom Herred.

Dette altsammen saaledes udi vores Overværelse at være passeret, som forskrevet staar, vidner vi underskrevne under vores egne Hænder. Actum Viborg d. 8 Augusti Anno 1681.

S. Glud. S. Sevel. Casten Christensøn Schytt.

Aalborg Stift.

Foruden Biskoppen vare forsamlede Mag. Ramløse, Sognepræst til Frue Kirke i Aalborg (antagen i Mag. Peder Claussøns, som tilforn dertil var ansagt, Sted og lovlig Fraværelse), og Hr. Peder Ægidiisøn Provst i Kjær Herred. Følgende Præster mødte og aflagde deres Bekjendelse:

1. Jeg Christen Rubeckssøn Humble, kaldet af s. Peder Juul til Vrejlevkloster, til Vrejlev Menighed, kjendes herved og for den alvidende Gud samt min allernaadigste Herre og Konge bekjender, at jeg hverken har givet Penge eller Obligation eller dets Værd, af hvad Navn det og være kunde, til afg. Peder Juul, hans Frue, Børn eller dem paa-

rørende, for bemeldte Vrejlev Kald, ej heller sligt nogen Tid af mig eller mine Forældre, Sødskende eller Venner er bleven begjært; men som den s. Mand havde i min Ungdom anlovet min s. Fader, at saafremt jeg frygtede Gud, skikkede mig vel og fandtes dygtig til det hellige Embede, da skulde jeg for andre have Haab om dette Kald, hvilket Løfte han har efter min Faders Død godvilligen efterkommet, og end, som mig er berettiget, afslaaet andre samme Kald, som dog bøde ham en temmelig Foræring derfor.

2. Jeg Christen Schytte vedstaar ved højeste Saligheds Ed, at som min højaldrende Fader Hr. Niels Schytte trængte haardt til en Medtjener i sit Embede til Vestervig og Agger Sogne, og da havde to Sønner, som vare saa vidt komne i deres Studeringer, at de kunde, naar Gud aabnede dem Døren til sin Kirke, antage Embedet, saa har han ofte begjært af afg. Jochum Irgens til Vestervig Kloster, at han vilde samtykke ham en af samme sine 2 Sønner, som kunde succedere ham i Embedet, og imidlertid være hans Medhjælpere, saasom han da var baade gammel og svag, saa og en Enkemand, der ikke saa vel kunde forlade sig paa en fremmed og ubekjendt, som paa en af sine egne. Men som velbemeldte Jochum Irgens ingenlunde i hans Begjæring vilde condescendere, med mindre han skulde give ham derfor 500 Rd., saa har min s. Fader ofte og ved mange Godtfolk søgt at afbede ham det, mens alt forgjæves, saa at han (der Alder og Skrøbelighed efter nogle Aars Opsættelse blev større) maatte endeligen indgaa denne haarde Kondition, saasom den er og efterkommet, og Pengene hannem fornøjede.

3. Hans Thøgerssøn Rosenberg, der af Landkommissær Thøger Lassen til Rødslet var kaldet til Præst i Vadum, vidner, at han intet havde givet for sin Kaldelse.

4. Jeg Henrich Stampe ved min højeste Saligheds Ed vedstaar, at jeg aldrig vidste, at Hammer og dets annexerede trende Sogne vare ledige, førend Hs. Exc. velb. Baron Holch, i hvis Børns Information jeg da min Tid paa Holchen-

havn employerede, skrev efter mig, at jeg skulde komme over til ham i Kjøbenhavn, og da udi velb. Hr. Didrik Skultz og Valdemar Gabels Nærværelse, sagde disse Ord til mig: »haver I Lyst til dette Stykke Brød, som nu er ledigt, saa skal det være eder skjænket«, hvorefter jeg og takkede ham ydmygeligen og i Jesu Navn antog det, og aldrig gav til ham eller noget Menneske i Verden Skilling eller Skillings Værdi derfor.

5. Niels Hansøn Gram, Sognepræst til Bjergby og Mygdal, der af velb. Mogens Skeel var kaldet til Annexet Mygdal, vidner, at han intet havde givet for Kaldelsen.

6. Johan Budtz, kaldet til Hundslundskloster af velb. Anne Rammel, vidner, at han ikke havde givet noget for Kaldelsen, men at bemeldte Frue formedelst Biskoppens Anbefaling havde ladet ham prædike for sig, og dernæst kaldet ham, da hans Gaver behagede hende.

7. Niels Iversøn Aarøe, der af velb. Otte Skeel til Birkelse var kaldet til Tolstrup, vidner, at han intet havde givet derfor.

Vidnesbyrdene, der ere udstedte i Aalborg d. 9 Avgust 1681, ere undertegnede af Biskop Foss og de to ovennævnte Mænd.
